

Културата като регулативен механизъм на поведението на личността в социума. Колективизъм и индивидуализъм

Автор: Мария Венциславова Иванова

В настоящата разработка ще се направи опит за описание на влиянието на културата и нейната роля върху поведението на хората в общността. Ще се обърне внимание каква е ролята на културната идентичност в процеса на функционирането на една самостоятелна общност и регулативните механизми вътре в нея. Преди да се пристъпи към понататъшни разсъждения ще се разясни, че под култура и идентичност се има предвид също така и общностна идентичност, а също и културна цялост (Николов, 2004). Човекът е предопределен да конструира и да обитава свят с другите, като този свят става за него господстваща и определяща реалност. Също така човек създава реалността, а по този начин възпроизвежда и себе си и културата си. Той неизбежно живее в група, била тя формална или неформална, член е на обществото, гражданин на държавата, носител на майчиния си език, възприема роли, които са му наложени от обществото, създава и оперира със символна система, спазва обичаи и традиции, носи културна памет. Затова и Касирер определя чо-

века като „animal symbolicum.” (Касирер, 1996, с.52) В по-обобщен смисъл може да се каже, че човекът е подчинен на своята култура, носи културна идентичност, самоопределя се и всички останали, които не са носители на неговата култура се определят като чужденци. Но една култура никога не съществува сама – тя взаимодейства, коалира и съперничи с други култури. Преди да се премине към разглеждането на взаимодействието между поведението на човека в разликите на социума и ролята на културата, ще се изяснат значението на понятията „култура”, „идентичност” и „личност” Култура (Крьобер, А. & Клакхън, К, 1990) произхожда от латинското cultura, от глагола colere със значение отглеждам, култивирам. През 1920г. в „Психология на народите”, в 10ти том, озаглавен „Култура и история” Вундт разглежда произхода на думата култура. От 3 до 36 страница той обръща внимание на разграничението между материална и духовна култура, също така противопоставя понятията природа-култура. От това разграничение може да се направи изводът, че кул-

турата се създава от човека и за самия него, чрез обработване на природата, но веднъж създадена културата тя действа и върху човека.

Идентичност (Петрова, 2011) произлиза от латинското съществително *identitas*, произведено от прилагателното *idem*. В значението на понятието се съдържа конотация на сравнимост, т.к. то предполага някаква степен на еднаквост, сходство на индивида с други индивиди в конкретна област или относно някакъв възглед. Въвеждането на понятието „идентичност“ се извършва в САЩ през боте години на миналия век. Най-известният труд от този период е „Идентичност: младост и криза“ на Ерик Ериксон. Авторът определя идентичността като процес, който се намира в центъра на самия индивид, но и в центъра на неговата култура (Петрова, 2011). В този смисъл може да се заключи, че културната идентичност не е важна само сама по себе си, а е важна и за самия индивид и неговото пребиваване в пределите на социалната реалност, а също и при взаимодействието му с други социални реалности. Влиянието на културата като регулативен механизъм изгражда културната идентичност, превръща индивида в личност, която може да се адаптира в рамките на социума. Човекът от биологичен представител на своя вид се превръща в личност. Личност произлиза от латинската дума „*persona*“ (Schultz, D. & S. Schultz, 2009), която в Древна Гърция е означавала маската на актьорите по време на представление. Днес персоната се разглежда като тази част от

хората, която се показва в публичното пространство. От тук може да се заключи, че личността, персоналността се отнася до външните и видимите характеристики, които биха могли да бъдат видими и за останалите хора, т.е. впечатлението. Личността включва в себе си сложни взаимодействия между физически характеристики, субективни емоционални и социални фактори, които в много случаи не могат да се видят директно, т.к. човекът се опитва понякога да ги скрие. Допуска се, че личните характеристики са относително стабилни и предсказуеми. Но дори един човек да го определяме със спокоен темперамент, това не означава, че той никога не става нервен. Поради тази причина може да се твърди, че въпреки стабилността на личните характеристики, те са ситуативно обусловени. Също така идеята на „личност“ включва в себе си идеята за уникалност (Schultz, D. & S. Schultz, 2009). Въпреки че хората имат общи белези, интереси и т.н., те имат и уникални характеристики, чрез които се различават един от друг. Фокусът на настоящата разработка ще бъде върху развитието на личността и детерминантите, които обуславят определени черти и характеристики на личността. В психологията съществуват няколко възгледа за формирането на личността, които отдават тежест на различни фактори. Например бихевиористичната парадигма (Schultz, D. & S. Schultz, 2009) сравнява личността с монетен автомат и свежда разбирането си за личност като добре структурирана машина, която автоматично от-

говаря на влияния от средата. От тази гледна точка личността не е нищо повече от акумулация на добре научени отговори в рамките на поведенческата система. Но взаимодействието между средата и човека е двупосочно, както средата влияе върху човека, така и човекът влияе върху средата. Човекът сам става затворник на своята култура, която е основният символен свят, който се налага върху материалния, има символно измерение, което е различно за различните култури. По този начин битието до известна степен определя съзнанието (Маркс, К., 1983). Съзнанието се превръща в субективно отражение на обективната действителност. Една действителност се интерпретира по много различни начини заради културната обусловеност. Точно за този проблем пише Алфред Шютц в „Чужденецът“ (Шютц, 1999). Тази статия има за цел да изследва типичната ситуация, в която се оказва чужденецът, т.е. да интерпретира културния образец на дадена социална група, в която той се стреми да попадне, както и опита му да се ориентира в нея. За чужденеца културният образец на неговата социална група е резултат от историческото минало и елементи от неговата биография и този образец е неговият „относително естествен светоглед.“ Затова чужденецът продължава да интерпретира новото си социално обкръжение чрез собственото си мислене както обикновено. Така той открива готова представа за себе си, за групата, която скоро се оказва неадекватна. Шютц извежда три характеристики на това как се

сблъскват характеристиките на домашната и на чуждата група, културния образец и начин на живот (Шютц, 1999, с.15-16).

Първо, представата за културния образец на групата, към която се стреми чужденецът, се намира в интерпретационна схема на домашната група, е възникнала като нагласа на незаинтересования наблюдател. Стремящ се към групата чужденец, трябва да се превърне от незаинтересован наблюдател в евентуален член на групата. Културният образец на групата тогава не е елемент на неговото мислене, а елемент на света, който трябва да бъде поле на действието му.

Второ, новият културен образец придобива свойствен за дадена среда характер. Неговата отдалеченост се превръща в приближеност, неговите празни рамки се превръщат в жив опит, неговото анонимно съдържание се превръща в определени социални ситуации, приетата на готово типология се разпада.

Трето, готовата картина на чуждата група, съществуваща в домашната група на чужденеца, доказва своята неадекватност, когато той се стреми да попадне в чуждата група по простата причина, че тази картина не е била изградена с цел да провокира отговор или реакция от членовете на съответната група. Знанието, което тя предлага служи просто като подръчна схема за интерпретация на чуждата група, а не като ръководство за взаимодействие между двете групи.

В този ред на мисли може да се каже,

че и съзнанието влияе върху битието. Пример може да се даде с вече формираното съзнание на чужденеца от неговата собствена култура, опита за интерпретация на чуждата, адаптацията и запазването на собствената култура. Формираното съзнание не изчезва, а просто се обогатява от влиянието на средата, а съзнанието изкривява културата през собствената си интерпретационна схема. Този сложен процес на взаимодействие се корени в поведението на хората в рамките на културните общности. Поведението е несъмнено свързано с културната цялост и се моделира по неин модел или културата се модифицира от съзнанието (например изобретяването на нови традиции), а от своя страна изобретенията на културата като митове, легенди, обичаи детерминират поведението на личността. За да може чужденецът да се интегрира в новата социална група, той трябва да промени нагласите си, да се опита да разбере културата на другата група, да се идентифицира с нея и на базата на общата идентичност да изгради своя. В този смисъл може да се каже, че класическите психологически теории за идентичността винаги са обусловени от развитието на културата. Те се появяват в определено историческо време и са провокирани от кризите и проблемите на човека (Петрова, 2011). Така може да се направи един психосоциален поглед върху личността. Най-често идентичността се разделя на индивидуална и колективна. Но това разделение е доста условно, не само защото колективната идентичност е сбор от инди-

видуални идентичности, а и защото индивидуалността на колективната идентичност се репрезентира върху индивидите. Идентичността е цялостен феномен, в чиито анализ следва да се разграничат различни нива. Може да се приеме и разграничението между индивидуалната идентичност като персонална, социална или психо-социална, а колективната като между групова и вътре групова. В това изложение може да се опише още един елемент, а именно че уникалността на личността може да се изгради само чрез взаимоотношения с други хора т.е. чрез принадлежността към дадена група и съществуването в определен социален контекст. А от друга страна изградената индивидуална идентичност предполага успешна интеграция на индивида в обществото, да осигури субективно чувство за базисна сигурност, както и чувство за принадлежност и субективно благополучие. Едни от най-известните психологически теории за идентичността са на Фройд, Ериксон и Търнър.

Фройд (Петрова, 2011) първи дава разгърнатата интерпретация на груповите отношения вътре и между групите. Той анализира отъждествяването на индивида с групата т.е. феномена на социалната идентификация. Фройд обяснява явлението с противопоставянето на любовта към собствената група и агресия по отношение на другите. Според него социалната идентичност се сформира, когато за групата има един и същи обект на идентификация. Ерик Ериксон (Петрова, 2011) продължава изследванията върху иден-

тичността като излиза от контекста на фройдизма. Той смята, че идентичността е процес разположен в същността на индивида, но и в същността на неговата култура. Авторът поддържа идеята, че идентичността се създава чрез взаимодействието на индивида със социалната среда и че не може да се отдели личностния растеж от социалната промяна. Това показва значението на културата и историята в процеса на формиране на личността. Кризите на идентичността описани от Ериксон не са универсални за всички култури. Ако в Западната култура юношеството е с удължен период и съществува мораториум, който отлага съзряването, то в някои култури преминаването през юношеството може да е само някаква инициация.

Друго направление в психологията, което се занимава с проблемите на идентичността е когнитивното и се свързва с името на Анри Ташвел. Авторът изследва перцепцията в процеса на категоризация, проблеми свързани с предразсъдъците и стереотипите. Акцентът на учения е към груповите процеси и анализ на конфликтите. Той и неговият последовател Джон Търнър (Петрова, 2011) обясняват социалната идентичност с процесите на социална категоризация, социално сравнение и между групови отношения, а също и принадлежността към определена културна реалност. Поради тази връзка между културата и индивида и тяхната взаимосвързаност се налага появата на дисциплина под името кроскултурна психология. Тази дисциплина се развива в края на 1960-те години.

Започва да се обсъжда въпросът: „Какво оформя личността.“ През 2002 г. Излиза статията: „Влиянието на културата върху личността“ (Triandis, H. & Eunkook, M. Suh, 2002). Там авторите отбелязват, че личността се формира под влиянието, както на генетични фактори, така и под влиянието на средата, но най-важните от последните са културните влияния. Проблемът за културното влияние става все по-обсъждан, т.к. изследователите забелязват, че методите за психологическа оценка дават различни резултати при хора от различни култури и по този начин се нарушава надеждността и валидността на резултатите и на методиките. Херман Поршах (Schultz, D. & S. Schultz, 2009) е един от първите изследователи, който забелязва различията в резултати при тестиране на хора от различни култури. През 1921 година той записва разликите от резултатите на хора от теста с мастилените петна, които живеят в две различни културни области на Швейцария. От там той изхожда, че резултатите би трябвало да са много различни при различните култури и раси. Въпреки това много тестове се превеждат и стандартизират, за да се използват в различните култури, но това понякога създава потенциални проблеми с тяхното кроскултурно приложение. Това е особено голям проблем, когато тестът е предназначен за западната култура, а се прилага в Китай или Филипините. Например ценностите в китайската култура се свързват с милосърдие, постигане на хармония с другите, изграждане на сплотено семейство и пестеливост

в ежедневието, но нито една от тези характеристики не е типична за американското общество. Но е факт, че психологическите инструменти се разработват първоначално за Западната култура. Тук се вижда проблемът за господстващата Западна култура и проблемите, които се пораждаат при пренасяне на нейните модели в другите култури.

Проблемът за взаимодействието между културите, запазване на тяхното разнообразие или уеднаквяването им заради хегемонията на Запада се разглежда в текста на Леви Строс „Раса и история” (Леви-Строс, 1995). Процесът на уеднаквяване на културите най-вече е свързан със силното влияние на Западната цивилизация. Така се оказва, че прогресът може да представлява разцъфтяване на културите, но в същото време да доведе до изчезването им. За да се проследи процесът на създаване на една световна сила с кумулативна история и взаимодействието на културите в този процес трябва да се тръгне от многообразието на културните форми. То не трябва да се схваща стационарно, защото културите не се различават нито по еднакъв начин, нито в еднакъв план. Различията може да са географски, времеви, социални, религиозни, различия в степента на развитие на културата. Тук се вижда, че понятието култура само по себе си съдържа една многопластовост, динамика, промяна. Културите са гъвкави и адаптивни, те могат да влизат в различни съчетания, да взаимодействат с една друга и при точките им на пресичане да се получава промяна. При

това взаимодействие може културите да се трансформират като всяка една от тях вземе най-доброто от другата, в друг случай може едната култура изцяло да изчезне или нейните елементи да станат част от други културни реалности, нови културни системи и да се запазят от части. Понякога дадена култура е много по-мощна от тази, с която взаимодейства и по-слабата култура бива претопена. Това каква промяна ще настъпи след пресичането на различните култури зависи от типа на взаимодействие на културите (Леви-Строс, 1995):

Асимиляция – по-мощната култура подчинява на себе си по-слабата и макар понякога да запазва отделни нейни елементи, крайният резултат е промяна на идентичността.

Взаимодействие в посока на разграничаването – при взаимодействието на няколко култури се раждат нови обичаи, поради желанието за отличаване от другата група, а също и да не се остава от нея. (съзнанието определя битието)

Взаимодействие при което дистанцията между двете култури е толкова голяма, че ако едната е технологически по-силна, то другата може изцяло да изчезне. Такъв е примерът с индианците в Северна Америка.

Дискриминация - появява се в ситуация на доминираща култура, при която се създават изкуствени препятствия за носителите на алтернативната култура. При дискриминацията се наблюдава отказ от приемането на културното многообразие. Всичко, което не съответства на нормите, е обявено за

не култура. Идеален пример е Древна Гърция. Всичко, което не е било част от гръцката култура, е било назовавано под общото понятие „варварство”. Културен синтез или т.нар. коалиция на културите – взаимодействието на културите поражда нова идентичност, но всяка една от тях запазва своята оригиналност.

Хегемония – предполага съвместно съществуване на различни култури, но тези които нямат съответните технологични, икономически и политически ресурси имат второстепенна, незначителна и маргинална роля, за разлика от тези, които притежават тези ресурси.

В повечето случаи на взаимодействие има на лице една доминираща култура, която подчинява останалите. И тук логично идва въпросът има ли по-нисша и по-висша култура? Според теорията на еволюцията, (Леви Строс, 1995). която е силно повлияна от теорията на Дарвин, няма по-висша и по-нисша раса или народ, а всяка раса или народ е на различна стълба от своето развитие или както пише Леви – Строс (Леви-Строс, 1995, с. 458): „ Всички човешки общества имат зад себе си минало, което е приблизително от една и съща величина”, но в едните са се натрупали постижения, а в другите не се е случило нищо и още са в начална фаза на своето развитие”. Според него човечеството изобщо не прилича на човек, който изкачва стълба, а на играч, който при всеки ход може и да спечели, и да загуби. Така е и при различните общества - едните притежават стационар-

на история (или по точно културите на тези общества не се развиват в нашата посока), а другите притежават кумулативна история, която допуска натрупвания и постижения. Но тази развиваща се история не е привилегия на една единствена култура, а по-скоро на обединение на няколко култури. Такъв е примерът със Западната цивилизация. Този феномен на господстваща сила се дължи на взаимодействието на няколко култури. В света нито една култура не е сама, тя има пресечни точки с други култури и колкото повече има пресечни точки с другите, и колкото повече имат допир една с друга, те успяват да създадат кумулативни исторически форми.

Но въпреки този процес на озападняване, културните различия продължават да съществуват и те не бива да бъдат пренебрегвани и в полето на психологията, психологическото тестване и психологическата оценка. А също така разнообразието на културите трябва да се вземе под внимание в оценката на личностните характеристики и поведението в социума, а също и при формиране на идентичността и Аз-а. За формирането на личностовите характеристики и детерминиране на поведението на хората има голямо значение дали културата е индивидуалистична или колективистична. Типа култура влияе върху познавателните способности на хората (Schultz, D. & S. Schultz, 2009), мотивацията, емоциите, само възприятието, благополучието, социалното поведение, междуличностната комуникация, а също и върху моралните и етични принципи на

индивида. В настоящата разработка ще се сравнят различията между колективистична и индивидуалистична ориентация. По отношение на познанието си към средата хората в колективистките култури виждат средата като малко или много фиксирана (стабилни норми, задължения и отговорности), самите себе си като адаптивни, готови „да се впишат”. Хората в индивидуалистичните култури виждат себе си като малко или много стабилни (стабилно поведение, персонална, права) и средата като адаптивна (например ако не харесват дадена работа, сменят работата). Също така азиатците имат по-висока търпимост към противоречия от американците и следователно са по-малко изненадани от американците, когато са поставени пред несъответствия. Предполага се, че логическото мислене на западната култура има предимства при развитие на науката, докато холистичното мислене при колективистичните култури има предимство при поддържане на междуличностните отношения, ред и хармония в личния живот. Освен върху познанието и когнитивната организация, културата влияе и върху мотивацията на личността. Колкото по-индивидуалистична е една култура, толкова повече хора желаят да имат много избори и да са уникални. Изследванията показват (Triandis, H. & Eunkook M. Suh, 2002), че децата от европейско-американски произход са били по-мотивирани, когато са имали избор и са показали по-ниска мотивация, когато авторитетни личности са направили избора вместо тях.

За разлика от тях децата от азиатски произход били по-слабо мотивирани, когато са имали личен избор, докато ако някой, доверен авторитет направи избора вместо тях, резултата в най-високи нива на присъща мотивация и производителност.

Мотивацията в индивидуалистичните култури увеличава последващата успешност. В колективистичните култури тя увеличава последващия провал, защото индивидът се фокусира върху това как да промени себе си и да подобри напасването между себе си и изискванията на социалната среда. Емоции, изпитвани от членовете на колективистичните и индивидуалистичните култури са също различни. В изследванията (Triandis, H. & Eunkook M. Suh, 2002) американците докладват по-позитивни емоции (подобър, горд, върхът на света) докато японците изявяват по-лично обвързани емоции (приятелски чувства, чувство на близост, уважение). Също, в сравнение с японците, американците докладват за повече позитивни и по-малко негативни емоции. Емоциите в колективистичните култури се стремят да се вграждат във връзки и се приемат като отражение на статуса на тези връзки. Освен това емоциите са силни предиктори на задоволеността от живота в индивидуалистичните култури, докато социалните норми (одобрението на другите) силно предопределя задоволеността в колективистичните култури. Емоционалните фактори (например любов) играят по-решителна роля при личностни решения, като брак, в индивидуалистич-

ните, отколкото в колективистичните култури. Хората в индивидуалистичните култури имат и по-голямо себеуважение и са по-оптимистични от хората в колективистичните култури и тези фактори са асоциирани със силно субективното благополучие. Хората в колективистичните култури са силно повлияни от поведението и мислите на другите хора. Докато хората в индивидуалистичните култури се ръководят от самите себе си и собствените си цели. В колективистичните култури се ценят много повече групови дейности, докато в индивидуалистичните се отделя внимание на личното пространство и прекарване на времето в самотни дейности. Начините на комуникация също са повлияни от културата. В колективистичните култури преобладава индиректната комуникация, докато в индивидуалистични култури се предпочита комуникацията лице в лице. По време на комуникацията хората в колективистичните култури използват по-често „ние”, а хората в индивидуалистичните култури използват местоимението „Аз”. Това показва, че и формирането на Аз-а и концепцията за себе си се влияе от културата. В зависимост от културата Аз-ът може да бъде независим или взаимозависим. (Triandis, H. & Eunkook M. Suh, 2002)

Изграждането на личността и нейната идентичност несъмнено се влияе от културата, в която човекът пребивава. Социалната група и чувството за принадлежност играят съществена роля в изграждането на идентичността – както групова, така и индивиду-

ална. Хората се обединяват в групи, с общи цели, общ език и обичаи, с обща култура. Хората създават общност, полагат усилия да я съхранят, като в същото това време влизат във взаимодействие с други групи и култури, обменят информация, обогатяват се или изчезват. Културата е съществена част от човешкия живот, тя е създадена от човека и за самия него. Но човекът се е превърнал в пленник на собствената си култура, а тя детерминира неговите действия, вярвания и убеждения. Затова и при всяко психологическо изследване или интервенция трябва да се вземе под внимание характеристиките на културата, към която принадлежи изследваното лице или пациентът. Когато се отчетат тези характеристики, биха могли да се избегнат грешки при интерпретация на симптомите и причините за даденото поведение или състояние. По този начин ще се постигне прецизност в изследванията и подобряване на надеждността и валидността на резултатите. И въпреки че всеки индивид принадлежи към групата на себеподобните, не трябва да се забравя, че също така хората са отделни личности интегрирани в културата, към която принадлежат и че културата е интериоризирана в самите тях и затова тя е един от регулативните механизми на поведението на личността в социума.

Използвана литература:

1. Касирер, Е.(1996). *Есе за човека*. София: Христо Ботев, с. 47-52.
2. Крьобер, А. & Клакхън, К.(1990).

- Всеобща история на думата култура, В: *Идеи в културологията*. С., т. I., 3. Леви-Сррос, К. (1995). Раса и история, В: *Структурна антропология 2*, София: Христо Ботев
4. Маркс, К. (1983). *Към критика на политическата икономия*. София: Партиздат.
5. Николов, Н. (2004). Общностна идентичност и социална онтология, годишник на СУ „Св. Климент Охридски”, кн. *Психология*, том 92, с.131-144.
6. Петрова, М. (2011). Психологически теории за идентичността, *Социология и психология*, Известия на съюза на учените, ВСУ: Варна.
7. Шютц, А. (1999). *Чужденецът*, София: ЛИК
8. Triandis, H. & Eunkook M. Suh. (2002). Cultural Influences on Personality. *Annual Review of Psychology*, 53, 133–160.
9. Schultz, D. & Schultz, S. (2009). *Theories of Personality* (9th ed.), WADSWORTH CENGAGE Learning.

БГ Наука взема участие в Международна научно-приложна конференция по Информационни технологии (International Conference on Information Technologies – InfoTech)

БГ Наука е бесплатно, защото знанието трябва да достига до всеки.

БГ Наука продуцира документалният филм „Трагедия и слава“ посветен на 100 годишнината от Междусъюзническата война.

www.1913.nauka.bg